

UDK

Pregledni rad.

Primljeno: 19. 11. 2008.

Prihvaćeno: 27. 11. 2008

SUVREMENA KOMUNIKACIJSKA TEHNOLOGIJA I URBANA SREDINA - PROSTOR, MJESTA, VRIJEME

Ognjen Čaldarović i Jana Šarinić

Odsjek za sociologiju, Filozofski fakultet

Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

e-mail: ognjen.caldarovic@ffzg.hr, jana.sarinic@vip.hr

SAŽETAK

U suvremenom visokourbaniziranom svijetu neosporan je jedinstven utjecaj novih informacijskih tehnologija, posebno onih bežičnih (prijenosna računala, mobiteli). S obzirom na višestruko povećanu mobilnost stanovništva u urbanim sredinama, pojam prostora, lokalizacije i vremena dobiva novo značenje. Nitko više nije „negdje“ ako ga se fizički tamo ne vidi! Na taj se način vraćamo onim starijim vremenskim konceptima kada su se vrijeme i prostor preklapali pa je pojedinac bio „negdje“ ako ga se u određeno vrijeme moglo „tu“ i vidjeti. Danas se razvijaju procesi kompresije vremena i prostora, nova razmišljanja o mjestima i prostorima (tokova - Castells), kao i aspektima značenja pojmova kozmopolitizma-globalizacije i lokalizma-teritorijalizacije. Predmeti komunikacije su postali prostorno udaljeni, no vremenski mnogo bliži, odnosno „trenutačni“. Suvremeni se svijet pod utjecajem napredne tehnologije globalizira, ali se stanovnik takve sredine i sve više lokalizira, odnosno izabrane dijelove globalnog svijeta „uvlači“ u svoje svakodnevne (stambene, životne) prostore – kućna kina, primjerice. Najvažniji sociološki aspekti promjena koju naporedna bežična tehnologija izaziva u suvremenoj urbanoj sceni bit će predmet i ovog rada.

Ključne riječi: urbano društvo, urbano vrijeme, komunikacijska tehnologija, mjesto, prostor

1. UVOD

Suvremeni se svijet pod utjecajem napredne tehnologije globalizira, ali se stanovnik takve sredine i sve više lokalizira, odnosno, moglo bi se reći da „izabrane“ dijelove (prvenstveno uz pomoć Interneta) globalnog svijeta „uvlači“ u svoje svakodnevne (stambene, životne) prostore, udaljavajući se na taj način od potencijalne cjelovitosti i punine života („preobilja stvari i događaja“, Augé, 2001). S druge strane, život u stvarnom smislu isključivo ili jedino u okviru globalne dimenzije, zapravo nije moguć – svi mi živimo i moramo živjeti u svojim lokalnim dimenzijama koje su „utopljene“ u globalne procese i situacije.¹

¹ Radi se o preplitanju lokalnih i globalnih dimenzija, odnosno utjecaju globalizacije (globalnog - prostor) ali i lokalizacije (lokalnog - mjesto) na svakodnevni život.

U suvremenom visokourbaniziranom svijetu neosporan je jedinstven i sve snažniji utjecaj novih informacijskih tehnologija, posebno onih bežičnih (prijenosna računala, mobiteli, *Internet*) na organizaciju i tijek svakodnevnog života. Veliki i samorazumljiv, neupitan i globalizirajući porast korištenja bežičnih medija komunikacije omogućili su razvoj mnogobrojnih i još nedovoljno istraženih praksa komunikacije koji su prostorno razdvojeni, a koji se predstavljaju kao izvanprostorne i vanvremenske prakse aktivnosti rastućeg broja pojedinaca (Castells ističe da je prostor „ukinut“, a vrijeme transformirano u stvarno i virtualno, vidi u Castells 1989, 2002; Susser, 2002.). Komunikacijska tehnologija jednostavno se sve više odvaja u svom inicijalnom, modernom značenju od konkretnih „mjestâ“ (Augé, 2001; Relph, 1976; Tuan, 1977.) od konkretnog prostora, u kojem se pojedinac koji komunicira trenutno nalazi dok ostvaruje komunikaciju. Konkretna lokacije iz koje on „djeluje“ je u potpunosti nevažna – može se raditi o uredu, stanu, ali i zračnoj luci, *Internet cafeu* ili jednostavno ulici. Stoga je danas vrlo legitimno ustvrditi da se „netko“ ne nalazi „negdje“ jer je gotovo nemoguće provjeriti da li je „netko“ stvarno „negdje“ - na svom poslu, u svom mjestu stanovanja ili u nekom drugom definiranom prostoru i odnosu. Dakle, „ovdje“, „sada“, „tu sam“ i „nisam tu“, i sl., se mogu društveno „proizvoditi“ (la production de l'espace, H. Lefebvre) kao poželjna kontekstualna mjesta postojanja s obzirom na trenutne aspiracije, potrebe i ideje korisnika nekog mobilnog odnosno bežičnog uređaja. Ono što čini ključnu distinkciju je stvarna mogućnost proizvodnje razlikovanja „mjestâ“ i „prostora“, u kombinaciji s vremenom u kojem neki pojedinac operira u svojim komunikacijama – Castells precizira navedene dimenziju u svojim konceptima prostora mjesta i prostora tokova gdje se prvi koncept odnosi na lokalnu, a drugi na globalnu, odnosno, virtualnu i globalizacijsku razinu (vidi preciznije u Castells, 1989; 2002.).

U tom je smislu važno sagledati i aspekte i posljedice općih procese globalizacije te promjene koje su uslijedile u urbanim formama, u doživljavanju prostora i mjesta (Kleniewski, 2005; Giddens, 1987; Castells, 2002; Susser, 2002.). U najvećim gradovima svijeta uvijek je bilo nagomilano najveće bogatstvo ali i najveće siromaštvo, a navedeno predstavlja velike izazove za javnu politiku jer koncentrirano siromaštvo dovodi do separacije na klasnoj osnovici, do promjena u tipovima susjedstava-čtvrta, do rasne i etničke segregacije pa se i cijele metropolitanske oblasti fragmentiraju u odvojene i nejednake zajednice (vidi šire u Kleniewski, 2005; Butler, Watt, 2007.). S obzirom na prodor, širenje i na trajne posljedice koje se odvijaju u suvremenim urbanim sistemima, a koje su se odvile prvenstveno zbog prodora sredstava masovne komunikacije bežičnog tipa, postavlja se i potreba za problematiziranjem navedenih situacija i za utvrđivanjem i novih teorijskih okvira uz pomoć kojih bi se mogla dati adekvatna tumačenja navedenih suvremenih procesa ali i predvidjeti nastavak razvoja raznolikih utjecaja koji nas tek očekuju.

2. SUVREMENO URBANO DRUŠTVO I MODERNA KOMUNIKACIJA

Najvažniji procesi koji predstavljaju već niz godina predmet interesa društvenih znanosti ali koji još nisu u dovoljnoj mjeri sagledani i kritički protumačeni su po našem sudu sljedeći:

Globalizacija kao univerzalni proces ujedinjavanja, komunikacijskog, ali i virtualnog i simboličkog - prostora cijelog svijeta u jedinstvenu cjelinu sa specifičnim „otocima“-naseljima, mjestima, prostorima, ali i globalnim gradovima te sve do sada zabilježene pa i djelomično proučene nastale posljedice u društvenom smislu (vidi šire u Sassen 1991; 2007; Gottdiener, Budd, 2006: 39, 44.).

Glokalizacija koja predstavlja proces integracije lokalnog i globalnog konteksta a koja naglašava potrebu prepoznavanja lokalnog okvira kao onog referentnog „mjesta“ u kojem se pojedinac nalazi, kreće i koje doživljava „svojim“, za razliku od „prostora“ koji referira na globalnu dimenziju. Radi se i o procesima koje smo svojevremeno tretirali kao „teritorijalizaciju etniciteta“ (Čaldarović, 1989.), dakle o posvajanju i obilježavanju određenih dijelova gradova nekim društveni proizvedenim karakteristikama (kultura, jezik, arhitektura, običaji, itsl.). U ovoj složenici nalazimo pokušaj povezivanja lokalne i globalne razine s obzirom na prostornu determiniranost, ali i s obzirom na utjecaj suvremenih sredstava komunikacije (Castells, 1989; 2002; Sassen, 1991; 2007, Susser, 2002.).²

Grobalizacija (globalization=*grow, rast*) kao pojam označava suvremenu tendenciju gigantizma, pretjeranog rasta svega pa i gradova, kao i rast i prakticiranje nepotrebne potrošnje. Ovaj je pojam razvio G. Ritzer u svojim studijama o McDonaldizaciji i u konceptu o „globalizaciji ničega“ (Ritzer, 2000; 2003.). Ovaj je koncept svakako povezan kako uz globalnu, tako svakako i uz lokalnu dimenziju koja se drastično mijenja izgradnjom, primjerice, velikih poslovnih objekata čime se trajno mijenja i globalna dimenzija identifikacije u nekom gradu, ali svakako i lokalna dimenzija „moje identifikacije“ s mojim mjestom, odnosno ispunjenim prostorom u kojem obitavam.

„Aprostornost“ (odnosno negiranje prostorne komponente), „izvlačenje“ (iskorijenjivanje, isključivanje, odnosno disembedding, A. Giddens) prostornih varijabli iz socijalnih odnosa - socijalne veze sve manje imaju prostornu dimenziju, pa se kroz utjecaj suvremene tehnologije, društvo u užem ali i širem smislu sve više doživljava u simboličkom i globalizirajućem a ne stvarnom, fizičkom, prostornom, lokalnom smislu. Dobra ilustracija negacije prostornosti je mogućnost bežične komunikacije s bilo kojeg mjesta na svijetu i s bilo kojom osobom koja raspolaže minimalnom tehnološkom podrškom za ostvarivanje „kontakta“ (Augé, 2002; Gottdiener, Budd, 2002: 140; Relph, 1976; Gottdiener, Budd, 2006:19-21.). Koncept provedenog vremena „negdje“ se također mijenja – virtualno vrijeme s odjeljuje od realnog vremena, a preklapanje fizičke identifikacije pojedinca s nekim konkretnim vremenom i prostorom („on/ona su-jesu, bili ‘tu’ u to vrijeme“) postaje sve teže.

2 Kada neki pojedinac kaže da živi, primjerice, u New York Cityju, najčešća pomisao je da stanuje tik do Empire State Buildinga, odnosno, u najužem centru Manhattana. No, istina može biti sasvim drugačija – on možda živi na periferiji grada, u Queensu. U ovom se primjeru preklapaju simbolička prezentacija i lokalna dimenzija jer se naš imaginarni pojedinac osjeća „stanovnikom New Yorka“ (što i jeste, ali se radi o simboličkoj, globalnoj dimenziji), ali zapravo obitava (živi) u lokalnoj sredini, recimo području Queensa u gradu New Yorku. Radi se dakle o multiplim identitetima koji se prakticiraju u ovisnosti o kontekstu.

Koncept nadgledanja, odnosno porasta tehnološkog i psihološkog nadgledanja i *kontrola – suvremeno je društvo sve više društvo nadgledanja (surveillance society)*. Nadgledanje obuhvaća sve više ne samo javne, nego i osobne prostore, a s time raste i spoznaja pa i strah da se zapravo sve dade nadgledati bez pristanka osobe koju se prati i kontrolira (vidi na Internetkim stranicama ISA-e).³

Mjesta i prostori - konkretni prostor, „mjesto“, „moj prostor“, postaje sve više prostor lokalne ekspresivnosti, a „ostatak grada“ je posvuda sve više bezličan i sve sličniji jedan drugome, odnosno jednom ili drugom dijelu grada. Suvremeni gradovi sve su sličniji jedni drugima, a kako je danas s obzirom na raspoloživu tehnologiju, literarno moguće bilo što napraviti, organizirati ili izgraditi „bilo gdje“ (skijanje u Dubaiju, kupanje na Antarktiku, npr.), ta se sličnost povećava svakim danom. Tehnologija se u navedenom smislu pokazuje nezaustavljivom silom koja trajno i nepovratno transformira društvo, a socijalna podrška takvim „iskoracima“ je sveprisutnija (Zukin, 1982; 1987; 1988; Marcuse, 2007, Gottdiener, Budd, 2006: 32-34.). Pod tim se djelovanjem i mjesta ali i prostori trajno mijenjaju. U okviru suvremene urbane sociologije u posljednjih nekoliko godina pojavili su se i zanimljivi koncepti kao što su „branjivi grad“, „branjiva susjedstva“, „ograđena naselja“ (*defended city, defended neighborhoods, gated communities*) koji pomažu eksplikaciji procesa u globaliziranom, urbanom društvu. Gradovi su sve više podijeljeni na dijelove sigurnosti i ogromna prostranstva nezaštićenosti i potencijalnih opasnosti pa se u tom smislu i sam grad može promatrati kao suma branjivih ćelije obilja i velikih prostranstava nesigurnosti gdje žive „isključeni“. Radi se o konceptu tzv. „dualnog /dvojnog/ grada“, odnosno grada bogatih i grada isključenih. Prvi se zahvaljujući ekonomskim sredstvima ograđuju i brane od ostatka društva i grada, dok drugi preživljavaju u neposrednoj okolini pokušavajući osvojiti dijelove zaštićenog bogatstva.⁴ U nekim se slučajevima može govoriti i o „prostorima terora“ gdje se policija sukobljava s kriminaliziranim osiromašenim stanovništvom.⁵ Tehnologija nevidljive kontrole u ovom slučaju pruža osjećaj individualizirane slobode i zaštite, iako je pitanje gdje su mogućnosti zloupotre-

3 U okviru International Sociological Association (ISA) je u Durbanu, Južna Afrika, na Svjetskom sociološkom kongresu održanom u jesen 2006. g. formirana tematska grupa (TG) pod nazivom „Sociology of Surveillance“. U tom gradu je postavljano ca 400 kamera koji nadgledaju javne prostore, a kako vidimo, slični se pothvati planiraju i u Zagrebu, za smanjenje kriminala i bolju kontrolu javnog prostora te procesa koji se na njemu odvijaju.

4 Danas su svakako najočitiiji kontrasti u gradovima Južne Amerike, dalekog istoka i Afrike u kojima je podijeljenost između stanovnika ne samo socijalna, politička pa i kulturna, nego i fizička – pojedini se dijelovi gradova odjeljuju visokim zidovima od manje sigurnih dijelova. U klasičnoj urbanoj sociologiji koristili su se koncepti „sigurnih“ i „nesigurnih susjedstava“, odnosno „transformirajućih susjedstava“ (četvrti) koji su se obično vrtjeli u krug – od „propadajućih“ (od sigurnih ka nesigurnima) ka „popravljajućim“ (od nesigurnih ka sigurnijima), a pogled na navedeni „krug“ ovisio je o kontekstu i vlastitom životnom iskustvu u nekoj konkretnoj četvrti (Čaldarović, 1985). U nekim slučajevima takvim je gradovima nemoguće upravljati jer je grad podijeljen na zone upravljivosti gdje je vlast priznata i zone koje stoje izvan kontrole gotovo u potpunosti.

5 Tendencije ograđivanja se vrlo zanimljive i valjalo bi ih podrobnije proučiti i procijeniti temeljne društvene posljedice navedenih procesa.

be takve tehnologije (Buttler, Watt, 2007; Marcuse, 2007; Harvey, 2003; Sassen, 1991; Saunders, 1981; UNESCO, 2006; Gottdiener, Budd, 2006: 34, 49, 65, 179.).

Koncept i pojava „*cybercity*-ja“, odnosno grada koji ne samo da mijenja svoj fizički izgled, nego i svoje osnovne funkcije pod utjecajem izazova informacijske tehnologije, porasta umreženosti, a uz pomoć čega se sve viši širi nova tendencija prevladavanja ograničenja koja prostor nameće. „Prostor je ukinut“, tvrdi M. Castells, primjerice (Castells, 1989; Baert, 1992; Susser, 2002; Bridge, Watson, 2005; Giddens, 1987.).

Koncept, pa možda i pojava tzv. „postmodernog grada“, također je potpomognuta primjenom i širenjem upotrebe suvremene komunikacijske tehnologije a koja dovodi do pojave distinktivnih kulturnih i stilističkih praksa koje na specifičan način globalizirani grad „lokaliziraju“. Ovdje se ne radi toliko o različitim stilovima u izgradnji objekata gdje se pretpostavlja da – zbog postmodernizma – „sve može“ (anything goes), nego je možda važnije zabilježiti ponovni povratak (revival) priznavanja značaja individualne arhitektonske kreacije usmjerene na produkciju pojedinačnih zgrada kao specifičnih zapamtljivih objekata za razliku od proizvodnje grada kao promišljenog i planiranog totaliteta koji se realizira u konkretnim prostorima. Stoga u tzv. postmodernom gradu dominiraju arhitektonske „kreacije“ koje su u najvećem broju slučajeva međusobno vrlo slične (poslovne zgrade, staklene fasade različitih nijansi, zanemarljive varijacije u formi, visoka gustoća i obavezno natjecanje u visini!). Istodobno, urbanističko planiranje ustupa pred „projektnim planiranjem“, odnosno planiranjem pojedinačnih objekata koji se razbacuju po teritoriju grada amo-tamo, prema prilici i raspoloženju gradske uprave i investitora. Na lokalnoj razini, grad se pokazuje i kao potencijalni poligon kulturnih praksa i kreativnosti koja, naročito u suvremeno vrijeme, mijenjaju uobičajeni pojam grada - iz proizvodnog-potrošačkog ambijenta, u kulturno-spektakularni prostor (Zukin, 1982; 1987; 1988; 2005.).

Organizacija nekog društva uvijek je bila prepoznatljiva u „njegovom prostoru“, odnosno u prostoru u kojem je „stanovalo“ neko društvo. U tom je smislu, kako su tvrdili i H. Lefebvre i M. Castells ali i mnogi drugi (Hannerz, 1980; Mumford, 1968; Suppek, 1987; Gregory, 1985; Lefebvre, 1974; UNESCO, 2006;) prostor uvijek društveno „proizvedeni prostor“, s određenim društvenim sadržajem pa je onda i društvo „oslikano u prostoru“, odnosno prostor „govori“ o društvu, o vremenu u kojem je neki prostor bio ispunjen, o pravilima, praksama i običajima koji su se slijedili (tada). Analiza takvih praksa stoga može biti predmetom analiza o tome kakvo je bilo „to društvo“ koje je proizvelo „takav“ prostor i sadržaje u njemu. Današnji prostor proizveden je univerzalnim silama oblikovanja koja nameće suvremena tehnologija građenja, komunikacije, i mnogo manje ideologije uz pomoć koje su se nekada mogli prepoznavati različiti stilove, prakse i forme. Današnja je forma internacionalna, moderna, prepoznatljiva, a po karakteru globalizirana, svjetska (Augé, 2001; Ritzer, 2003; 2000; Tuan, 1977; Gehl, et. al., 2006.). Zanimljiva je i jedna od neočekivanih posljedica takvih procesa – današnji su gradovi sve sličniji, mogli bismo reći, jer se objekti koji danas popunjavaju pojam „grad“ grade korištenjem manje-više istih tehnoloških pomagala gdje preovlađuju elementi visine i fasada, djelomično forme. Suvremeni su neboderi sve sličniji, a kako oni sve više

čine pojam „grada“, gradovi gube svoje klasične identifikacijske oznake i obilježja. Stoga se pokazuje istinitom davno izrečena tvrdnja – „ako si vidio jedan američki grad, vidio si ih sve!“. Ukoliko se nastave postojeće tendencije postojeće prakse gradnje gradova, ta će se tvrdnja lako moći primijeniti i na europske ali i sve druge gradove svijeta.

Koncept „prostora tokova“ koji je prije nekoliko godina uveo M. Castells (vidi podrobnije u Castells, 1989; 2002; Susser, 2002.) označava revolucionarno novi pogled na prostor kao „mjesto“ (tok) odvijanja društvenih procesa, mjesto gdje se socijalni odnosi događaju. „Događanje“ je u ovom konceptu prebačeno u globalnu razinu, u prostornu dimenziju, dok se prostori mjesta ispunjavaju konkretnim kulturnim i drugim praksama. Nasuprot uobičajenoj pretpostavci o preklapanju prostora-vremena i mjesta, Castells tvrdi da se cjelokupna dinamika društvene strukture shvaćena kao materijalna organizacija društvenih praksa odvija kroz „tokove“ i prakse koje se zbivaju istodobno. U ovom konceptu jasno se empirički prostor više ne doživljava statično, nego i sam u kretanju kroz specifične tokove koje se odvijaju u specifičnom iskristaliziranim društvenim vremenima (Castells). U tom je smislu, prostor, shvaćen kao dinamički „tok“, zbog tehnoloških mogućnosti samo „materijalna podrška društvenih praksa u vremenu“ koje stvara pretpostavku za ostvarivanje umreženog društva. I ovdje vidimo neizbježni upliv tehnologije na organizaciju društva, prostora i razumijevanje vremena.

Koncept umreženog društva predstavlja elektroničke impulsi, čvorove i središta, dok su narodi i iskustva ukorijenjeni u mjestima, odnosno konkretnim prostorima u kojima obitavaju. U tom su smislu sva svjetska društva slična, a mjesta različita, barem po načinu njihovog doživljavanja, a manje po njihovom izgledu (Castells, 1989; 2002; Susser, 2002.). Koncepti mjesta i nemjesta. Za razliku od „mjesta“ u kojima se odvijaju procesi ukorjenjivanja, ugrađenosti odnosa u konkretan prostor - moj dom, moja kuća, moja ulica, moja četvrt... u kojoj se konkretna iskustva „upisuju“, a prostori posvajaju („moj-tvoj“ prostor – mjesto), u suvremenom se tehnološki organiziranom društvu sve više pojavljuju „nemjesta“, odnosno „bezmjesta“ koja za razliku od „mjesta“ koja imaju upotrebnu vrijednost, imaju samo instrumentalnu vrijednost. Primjeri „nemjesta“ su restorani brze prehrane, benzinske stanice, shopping centri, i sl. (Augé, 2001; Tuan, 1977; Sassen, 1991; Relph, 1976; Ritzer, 2003.).

Osim do sada spomenutih i objašnjenih procesa, u nastavku ćemo pokloniti više pažnje aspektima karaktera suvremenih komunikacija i njihovom utjecaju na transformaciju prostora i mjesta.

3. KARAKTER SUVREMENIH KOMUNIKACIJE, PROSTOR I MJESTA

Suvremene bežične komunikacije omogućavaju odgođene reakcije - u vremenu komuniciranja (primjerice - isključen mobilni telefon, nepregledana elektronska pošta, primjena telefonske tajnice, neodgovaranje na SMS poruke, i sl.) ili *nikada iskorištene* - neodgovorena pošta, nepročitane i neodgovorene poruke elektroničkih medija nenaslušane i obrisane poruke na telefonskoj sekretarici. U tom je smislu bitna odlika suvremene

komunikacije bežičnog tipa *izostanak potrebe* trenutnog odgovaranja (stacionarni telefon zahtijeva trenutačno javljanje, direktno je vezan uz određeno mjesto - kuća, stan, adresa) te se javljanje na poziv povezuje automatski s činjenicom da se "netko" nalazi na određenoj adresi jer je upravo podignuo telefonsku slušalicu na toj i toj adresi ... Dakle, sama činjenica izostanka odgovaranja, osigurava korisniku odgovarajuće usluge i mnogostruke kombinacije različitih varijacija „opravdavanja“ i objašnjenja neodgovaranja na poruke.

S obzirom na višestruko povećanu mobilnost stanovništva u urbanim sredinama, pojam prostora, lokalizacije i vremena dobiva novo značenje. Nitko više nije a i ne mora biti „negdje“ ako ga se fizički tamo ne vidi! Na taj se način vraćamo onim starijim vremenskim konceptima kada su se vrijeme i prostor preklapali pa je pojedinac bio „negdje“ ako ga se u određeno vrijeme moglo „tu“ i vidjeti (Adam, 1990; Baert, 1992; Lynch, 1972;). Dakle, u suvremenom društvu koje je sve manje kroz prostorne varijable određeno (neki pojedinac je „tu“ samo kao se tamo i vidi, registrira, kada se nedvojbeno ustvrdi njegovo postojanje na nekom mjestu) položaj pojedinca nije više isključivo prostorno „dokažljiv“. Pojedinac virtualno može biti i „tu“ i „negdje“, budući je nemoguće ustvrditi točnu lokaciju njegovog trenutačnog bivanja, javljanja, kontaktiranja.

4. VRIJEME, PROSTOR, MJESTA, NEMJESTA I MODERNE KOMUNIKACIJE

S obzirom na suvremene konceptualizacije društva i na utjecaj suvremene tehnologije na promjene odnosa u društvu, neosporna je činjenica da je u suvremenom društvu došlo do značajne promjene u osnovnim konceptima koji određuju svakodnevicu nekog društva.

Danas se razvijaju procesi kompresije (sabijanja) vremena i prostora ili rečeno u drugim pojmovima „ukidanja“ (anihilacije) prostora i vremena s obzirom na situaciju „trenutačnosti“ (*instantness*) (Castells, 2002; 1989.). Predmeti komunikacije su postali prostorno udaljeni, no vremenski mnogo bliži, odnosno „trenutačni“. Slično je i s prostorom – prostor je „ukinut“ postao je isti prostor u kome obitavam, iako sam možda kilometrima, odnosno satima udaljen od pretpostavljenog prostora uz kojem se komunikacijski možda nalazim.

U tom kontekstu, postavlja se pitanje razlikovanja pojmova *mjesta i nemjesta* (Augé, 2001; Relph, 1976; Tuan, 1977.). Obratimo prvo pažnju na osnovne odlike „*mjesta*“. Ona su obično javna mjesta, javni prostori, slobodne, više ili manje organizirane, otvorenije ili zatvorenice površine koje služe svim građanima nekog grada, a u kojima odgovarajući artefakti i postavi pomažu ispunjenje njihove osnovne funkcije. Kao i „moja mjesta“ (mjesta obitavanja, stanovanja, kvartovi, četvrti, ulice, ...), tako i javni prostori posjeduju identitet, specifičnost, karakter, posebnost, odnosno suma su posebnih karakteristika koje se talože, strukturiraju i nagomilavaju desetljećima pa i stoljećima (Čaldarović, 1989; Gehl, et. al., 2006; Gottdiener, Hutchinson, eds. 2006). No i pored toga, ona su nužno posebna i specifična – „svaki za sebe“. Njihova socijalna uloga je

velika - stanovnici ih koriste, posjetioci ih posjećuju, stvaraju se uspomene, kontekstualne mentalne mape „specifične memorije mjesta“, a korisnici se vezuju se uz prostore, identificiraju se s njima „u cjelini“ ili posebno s nekim detaljima. Valja istaknuti da niti jedan javni prostor nije identičan nekom drugom, sličnost je moguća, ali je svaki uvijek specifičan, drugačiji i poseban. Javni prostori – „mjesta“ - su osjetljivi na sve promjene koje se s njima ili u njihovoj okolini događaju, a posjeduju neke temeljne karakteristike kao što su stabilitet, trajnost izgleda, vizura, oprema, lik – stvarni i mentalno zapamćeni i memorizirani, temporalno su utemeljeni (dugi proces proizvodnje i transformacije – vidi i u Zukin, 1982; 1987.).⁶

Za razliku od „mjesta“, „nemjesta“ odlikuje bezličnost, sličnosti, nespecifičnost. Nemjesta trebamo samo instrumentalno, odnosno u njima ne boravimo nego ih samo po potrebi posjećujemo, koristimo i odlazimo. Najčešći primjeri nemjesta su benzinske crpke, shopping centri, zračne luke, kolodvori, itsl. No, sa sve većim širenjem procesa globalizacije i svih pratećih procesa, broj, varijetet i sveprisutnost nemjesta sve je veća i nametljivija (Augé, 2001; Ritzer, 2000; 2003; Relph, 1976.). Stoga se s pravom može reći da u suvremenom društvu dolazi sve više do uništavanje bogatstva mjesta, a povećavanja broja nemjesta. Dakle, povećava se broj konstruiranih i vještačkih ambijenata, prostora koji su zapravo socijalno prazni i međusobno slični. Takvi su prostori odvojeni od lokalnog konteksta, imaju prepoznatljiv i sličan arhitektonski stil koji je posvuda proširen a sastoji se mahom od manipulacija betona i stakla, imitacije stilova, sadržaja i formi čime se stimulira osjećaj nedostatka razlike između „vani i unutra“. Sve se više povećava broj i ujednačenost proizvodnje prostora koji su bezlični, ali na lokalnoj razini ipak raste i broj proizvedenih prostora koji svojom virtualnošću predstavljaju potencijal, mogućnost, novokonstruiranu situaciju koje percipiramo kroz mnogobrojnog stvorene prepoznatljive identitete. Suvremena nam tehnologija bežičnog komuniciranja stoga sve više pruža šansu za odvajanjem od prostornog pa i stvarnog iskustva, a povećava osjećaj simulacije, svekolikih mogućnosti i neograničene prisutnosti koja je tehnološki uvjetovana. Prostori bezmjesta ili prostori instrumentalnih potreba duboko se razlikuju od refleksivnih prostora koji nas usmjeravaju na razmišljanje, koji nam daju poticaj i u kojima nalazimo smisao. Nasuprot rečenom, prostori bezmjesta ponajviše utječu na standardizaciju krajolika kroz ponavljajuću i prepoznatljivu mrežu.

5. ZAKLJUČAK: GLOBALIZACIJA I LOKALIZACIJA, TEHNOLOGIJA I SUVREMENO URBANO DRUŠTVO

Utjecaj suvremene telekomunikacijske tehnologije duboko je promijenio način života u suvremenom urbaniziranom svijetu. Jedna od posljedica je i smanjivanje intimnosti, odnosno sve je manje interakcija licem u lice, a sve je više posredovanih interakcija.

U tom se kontekstu postavlja i pitanje smanjivanja područja javnog prostora, a nasu-

⁶ Vidi o tome i u našem radu o značaju javnih prostora objavljenom u časopisu „Čovjek i prostor“, 1996, br. 3-5.

prot njemu širenje *cyberprostora* i virtualnog realiteta u kojem preovlađuju homogenost, kratkotrajnost, trenutačnost (*instantness*) i kronološka nepovezanost uz, kako smo već naveli, gubitak spontanosti i autentičnosti. U tom smislu u suvremenom „društvu spektakla“, preovlađuje fascinacija prilikama i dostupnosti, uz povećanje stupnja sličnosti ambijenata, načina provođenja vremena, svijet se stvarno sve više pretvara u „globalno selo“, a sve se više pojačava kriza identiteta mjesta kao onih prostora u kojima se zapravo odvija realni život. No, uz razvijanje tehnologije prijenosa impulsa, sve više dolazi i do fenomena zatvaranja u 4. zida, odnosno u stan ili kuću i kreiranje vlastitih prostora. Rečeno drugim riječima, sve više ljudi u svoje stambene prostore uvlači svoj onaj dio „svijeta“ koji im se sviđa, koji žele više nego neki drugi, stvarajući tako onaj tip simulacije koji im odgovara. Naravno, navedeni procesi su se razvili kao posljedica proširivanja novih tehnoloških mogućnosti, pri čemu se tehnologiju „kao takvu“ ne može okriviti - radi se samo o tome kako je ljudi koriste, instrumentaliziraju i kontroliraju vodeći račun o tome da se ne dogodi obrat da tehnologija, s tendencijom samoumnožavanja, nastavi kontrolirati čovjeka, a ne obratno. Zbog navedenog bi trebalo još sustavnije proučavati utjecaje suvremene telekomunikacijske tehnologije na svakodnevni život stanovnika, oblikovanje njihovih „mjesta“ i „nemjesta“, te shvaćanja vremena.

LITERATURA

- Adam, B., (1990). *Time and Social Theory*. Cambridge: Polity Press, U.K.
- Augé, M. (2001). „*Nemjesta*“ – *uvod u moguću antropologiju supermoderniteta*. Karlovac: Psefizma.
- Baert, P. (1992). *Time, Self, and Social Being: Temporality Within a Sociological Context*. Aldershot: Avebury Ashgate Publishing Limited.
- Bridge, G., Watson, S., eds. (2005). *The Blackwell City Reader*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Bridge, G., Watson, S., eds. (2007). *A Companion to the City*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Butler, T., Watt, P. (2007). *Understanding Social Inequality*. London: Sage Publications.
- Castells, M. (2002). *Informacijsko doba: ekonomija, društvo i kultura* (Vol. 1-3), Zagreb: Golden Marketing.
- Castells, M., (1989). *The Informational City*. Oxford: B. Blackwell
- Čaldarović, O. (1985). *Urbana sociologija. Socijalna teorija i urbano pitanje*. Zagreb: Globus
- Čaldarović, O. (1989). *Društvena dioba prostora*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
- Gehl, J., Gemzoe, L., Kirknaes, S., Soendergaard, B. (2006). *New City Life*. Copenhagen: The Danish Architectural Press.
- Giddens, A. (1987). *Time and Social Organization*. U: Giddens, A. (1987). *Social Theory and Modern Sociology*. Stanford: Stanford University Press, pp. 140-165.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity*. Stanford: Stanford University Press.

- Gottdiener, M., Budd, L. (2006). *Key Concepts in Urban Studies*. London: Sage Publications.
- Gottdiener, M., Hutchinson, R., eds. (2006). *The New Urban Sociology*. Cambridge: The Westview Press
- Gregory, D., Urry, J., eds.(1985). *Social Relations and Spatial Structures*. New York: St. Martin's Press.
- Gurvitch, G. (1964). *The Spectrum of Social Time*. Amsterdam: Dordrecht.
- Hall, P. (2003). Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century, u: Bridge, Watson, eds. (2005), pp. 477-489.
- Hannerz, U. (1980). *Exploring the City: Inquiries Toward an Urban Anthropology*. New York: Columbia University Press.
- Harvey, D. (2003). The Urban Process under Capitalism: A Framework for Analysis, u: Bridge, Watson, eds. (2005), pp. 116-124.
- Kleniewski, Nancy, ed. (2005) *Cities and Society*, Blackwell Publishing Ltd.
- Lefebvre, H. (1974). *Urbana revolucija*. Beograd: Nolit.
- Lynch, K. (1972). *What Time is the Place?*, Cambridge: The MIT Press.
- Marcuse, P. (2007). Cities in Quarters, u: Bridge, G., Watson, S., eds. (2007), pp. 270-281.
- Mumford, L. (1968). *Grad u historiji*. Zagreb: Naprijed.
- Relph, E. (1976). *Place and Placelessness*. London: Pion Publishers.
- Ritzer, G. (2000). *The McDonaldization of Society*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Ritzer, G. (2003). *The Globalization of Nothing*. London: Sage Publications
- Sassen, S. (1991). *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.
- Sassen, S. (2007). *A Sociology of Globalization*. New York: W.W. Norton & Company
- Saunders, P. (1981). *Social Theory and the Urban Question*. New York: Holmes and Meier Publishers.
- Supek, R. (1987). *Grad po mjeri čovjeka*. Zagreb: Naprijed.
- Susser, I., ed. (2002). *The Castells Reader on Cities and Social Theory*. London: Blackwell Publishers.
- Tuan, Y. (1977). *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- UNESCO (2006). *Urban Policies and The Right to the City – International public debates* (Vol 1 & 2). Paris: UNESCO
- Zukin, Sh. (1982). *Loft Living. Culture and Capital in Urban Change*. Baltimore: The Johns Hopkins Press.
- Zukin, Sh. (1987). Gentrification: Culture and Capital in the Urban Core. *Annual Review of Sociology*, 13:129-147.
- Zukin, Sh. (1988). The Postmodern Debate over Urban Form. *Theory, Culture and Society* 5(2-3):431-447.
- Zukin, Sh. (2005). Landscapes of Power: From Detroit to Disney World, u: Bridge, Watson, eds. (2003), pp. 197-207.

CONTEMPORARY COMMUNICATION TECHNOLOGY AND URBAN MILIEU – SPACE, PLACE AND TIME

Ognjen Čaldarović and Jana Šarinić
Department of Sociology, University of Zagreb

Summary

The influence of new information technologies, especially wireless (laptop, mobile phones), can indisputably be felt in modern, highly urbanized world. With the increasing mobility of population, especially in urban areas, the notions of space, localization and time take on new meanings. Nobody is „somewhere“ if he or she is not physically seen „there“! So, even though we live in an increasingly deterritorialized world, we are going back to some older concepts when time and space overlapped, that is when somebody was „somewhere“ only if he or she could be registered and seen „there“. Today's concepts of time and space compression, new thinking about places and spaces (flow of spaces – Castells), as well as new notions of cosmopolitanism and globalization, localism and localization, are calling upon social scientists to try and provide contemporary explanations. In a way, contemporary inhabitant of the urbanized world, especially under the influence of modern communication technology, is increasingly „globalized“, but at the same time he or she is selecting and bringing into their home those parts of the global world that they prefer (home cinema, for example). Most important sociological aspects will be elaborated in this paper.

Key words: *urban society, urban time, communication technology, place, space*

DIE ZEITGENÖSSISCHE KOMMUNIKATIONSTECHNOLOGIE UND URBANE UMGEBUNG - RAUM, ORTE, ZEIT

Ognjen Čaldarović und Jana Šarinić
Abteilung für Soziologie der Philosophischen Fakultät in Zagreb

Zusammenfassung

In der heutigen hochurbanisierten Welt ist der einzigartige Einfluss neuer, insbesondere kabelloser (mobile Rechner, Mobilfunktelefone), Informationstechnologien unbestritten. Im Hinblick auf die mehrfach gesteigerte Mobilität der Bevölkerung im urbanen Raum erhalten die Begriffe Raum, Lokalisierung und Zeit eine neue Bedeutung. Niemand mehr befindet sich da, wo er physisch nicht gesehen werden kann. Auf diese Art und Weise kehren wir zu den älteren Zeitkonzepten zurück, als sich die Zeit und der Raum überlappten, so dass der Einzelne „dort“ war, wo man ihn zu einem bestimmten Zeitpunkt sehen konnte. Heute werden Prozesse der Zeit- und Raumkompression entwickelt, neue Überlegungen über Orte und Räume der Abläufe (Castells) sowie über Aspekte der Bedeutung der Begriffe Kosmopolitismus-Globalisierung und Lokalismus-Territorialisierung.

Die Gegenstände der Kommunikation sind räumlich entfernter geworden, zeitlich jedoch näher, bzw. „momentan“. Die heutige Welt wird unter dem Einfluss der fortgeschrittenen Technologie globalisiert, der Bewohner einer solchen Umgebung wird immer mehr lokalisiert, bzw. er zieht die gewählten Teile der globalen Welt in seine alltäglichen Wohn- und Lebensräume, beispielsweise in sein Heimkino herein. Die wichtigsten soziologischen Aspekte der durch die fortgeschrittene kabellose Technologie hervorgerufenen Veränderungen in der modernen urbanen Szene sind der Gegenstand dieser Arbeit.

Schlüsselwörter: *urbane Gesellschaft, urbane Zeit, Kommunikationstechnologie, Ort, Raum*